

ДЗЕЯСЛОЎ

Успомніце

Што вы ведаеце пра дзеяслоў?
Выкарыстайце схему.

Дзеяслоў
(што робіць? што робяць? што рабіў?
што рабіла? што будзе робіць?)

Хлопчык **плыў**.
Хлопчык **плыве**.
Хлопчык **будзе плыць**.

Хлопчык **плыве**.
Хлопчыкі **плывуць**.

Хлопчык **плыў**.
Дзяўчынка **плыла**.
Воблака **плыла**.

Змяненне дзеясловаў па часах і ліках

107. Прачытайце тэкст. Пра якія падзеі ідзе размова: якія адбываліся, адбываюцца ці будуць адбывацца?

Вавёрка нарыхтоўвае запасы на зіму. Яна збірае арэхі і грыбы. Маленькая гаспадыня хавае арэхі ў дупле і пад каранямі дрэў. Грыбы яна сушыць высока на галінках.

Назавіце ў тэксце дзеясловы, вызначце іх час, лік.

Змяніце тэкст так, каб размова ў ім ішла пра падзеі, якія ўжо адбываліся або якія яшчэ будуць адбывацца. Запішыце тэкст, які атрымаўся. Вызначце час і лік дзеясловаў.

Знайдзіце ў тэксце сказы з аднароднымі членамі. Падкрэсліце ў іх дзейнік і выказнік. Якую ролю ў сказах выконваюць аднародныя члены?

108. Прачытайце дзеясловы ў правым слупку. Пастаўце да іх пытанні. Вызначце час, лік. Дапоўніце верш гэтымі дзеясловамі, змяніўшы іх па пытаннях. Што змянілася ў дзеясловах?

Карусель

Ветрык з хмаркамі (што робіць?) ...,
з імі ў хованкі (што робіць?) ...:
у нябёсах (што робіць?) ... —
вышыні ён не баіцца.

Хмарка (што робіць?) ... хмарку —
карусель (што робіць?) ... над паркам.

Т. Сучкова.

*лятаюць
гуляюць
весаляцца*

*даганяюць
плывуць*

Запішыце верш. Вызначце лік дзеясловаў.

Знайдзіце ў вершы асабовыя займеннікі. Вызначце іх род, лік і склон.

Гаварыце правільна!

адзеў (к а г о?) сына, адзела (к а м у?) сыну (*шапку*);
надзеў (н а к а г о?) на сябе;

(сын) надзеў (ш т о?) шапку, надзеў (ш т о?) акуляры

109. Да кожнага выдзеленага назоўніка падбярэце адзін з дзеясловаў, змешчаных у дужках.

1. **Мама** (*адзявае, надзявае*) дачушку. 2. **Машына** (*буксуе, буксіруе*) на месцы. 3. **Сяргейка** (*адзене, надзене*) паліто. 4. **Маляры** (*пабялелі, пабялілі*) сцены. 5. **Каваль** яшчэ не (*акаваў, падкаваў*) каня. 6. Хутка (*выгляне, выглядзіць*) **сонейка**.

Запішыце сказы, якія ў вас атрымаліся. Вызначце час і лік дзеясловаў.

110. Што абазначае выраз у левым слупку? Выберыце яго значэнне з правага слупка.

Узяць за душú		моцна ўсхваляваць
		моцна абняць

Прачытайце. Вызначце час і лік дзеясловаў у сказах.

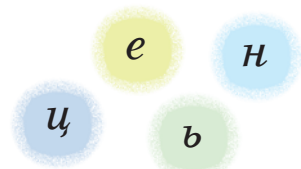
Пасля цёплых слоў унука ў бабулі на вачах з'явіліся слёзы. Яе **моцна ўсхвалявала** віншаванне хлопчыка.

Які выраз можна выкарыстаць замест выдзеленага? Прачытайце апошні сказ, замяніўшы выдзелены выраз блізкім па значэнні.

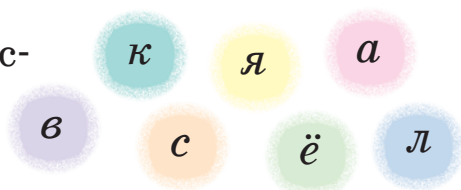
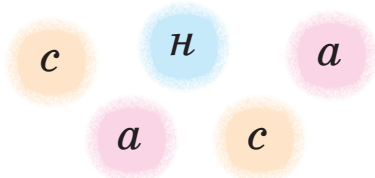

111. Прачытайце загадкі. З «рассыпаных» літар складзіце словы-адгадкі.

1. Ён у агні не гарыць у вадзе не тоне і па саломе не шапаціць.

2. Цераз палі цераз лугі спус-
ціліся канцы дугі.

3. Я засцілаю дол ігліцай
спрадвёку слаўлюся жывіцай.

жыві́ца — празрыстая смала, якая выцякае са
ствалоў хвойных дрэў

спрадвёку — здаўна

Спішыце. Пастаўце, калі трэба, коску паміж аднароднымі
членамі.

Вызначце час дзеясловаў у сказах.

Змяненне дзеясловаў прошлага часу па родах. Суфіксы дзеясловаў прошлага часу

Успомніце

У форме якога ліку дзеясловы прошлага часу
змяняюцца па родах? Якія суфіксы маюць дзеясло-
вы прошлага часу?

Выкарыстайце схему.

Дзеясловы прошлага часу

Дрэва [^]расло, [^]зелянела.

Клён [^]рос, [^]зелянеў.

Бяроза [^]расла, [^]зелянела.

Дрэвы

Клёны [^]раслі, [^]зелянелі.

Бярозы

112. Утварыце сказы па ўзоры і запішыце іх. Вывзначце лік і род дзеясловаў прошлага часу. Выдзеліце ў іх суфіксы, канчаткі.

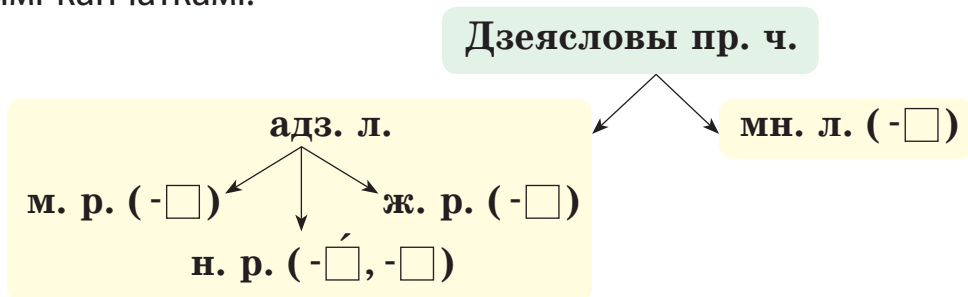
Узор. *Зашумеў* ☐ (адз. л., м. р.) *асенні лес.*

Зашуме.. | асенні лес.
сіняе мора.
хуткая рака.
марскія хвалі.

Паплы.. | па зорным небе месяц.
па рацэ рыбацкая лодка.
па небе лёгкае воблака.
у паветры павуцінкі бабінага лета.

?! Якія канчаткі могуць мець дзеясловы прошлага часу ніякага роду? Ад чаго залежыць выбар канчатка ў іх?

113. Намалюйце ў сшытку схему і дапоўніце яе патрэбнымі канчаткамі.

114. Прачытайце скарагаворкі. Навучыцеся хутка і правільна іх вымаўляць.

1. Прыляцеў да сябра верабей.
Сябра ў верабейкі — салавей.

2. Забялела грэчка ў полі,
загулі над грэчкай пчолы.
М. Пазнякоў.

У якім часе ўжыты дзеясловы ў скурагаворках? Вызначце лік і род дзеясловаў. Назавіце іх суфіксы, канчаткі.

115. Дапоўніце сказы патрэбнымі дзеясловамі прошлага часу. Вызначце лік і род дзеясловаў.

1. Хлопчык ... з дрэва чырвоны яблык. 2. Матуля ... дзяцей абедаць. 3. Дзіця добра ... ўсю ноч. 4. Па возеры ... прыгожыя лебедзі. 5. Дзяўчынка ... сяброўцы цікавую кніжку. 6. Вучні правільна ... ўсе задачы.

Запішыце тры сказы на выбар. У дзеясловах прошлага часу выдзеліце суфіксы.

116. Прачытайце. Замяніце кожнае спалучэнне слоў асобным дзеясловам.

Знайш^л_о (адз. л., н. р.) адгадку — адгада^л_а (...) даў параду —
паставіў подпіс —
дала́ заданне —

пóдпіс

Вызначце лік і род дзеясловаў прошлага часу. Назавіце суфіксы і канчаткі гэтых дзеясловаў.

Якога роду можа быць дзеяслоў *рашыла*? Складзіце адзін сказ з дзеясловам *рашыла* ў форме жаночага роду, другі — з дзеясловам *рашыла* ў форме ніякага роду.

Гаварыце правільна!

дала́, задала́, прыняла́, бра́ла, рва́ла

117. Прачытайце тэкст. Дапоўніце дзеясловы прошлага часу патрэбнымі суфіксамі і канчаткамі.

Птушаня

Настачка бег.. ў краму. Каля парку яна заўважы.. дзіўны камячок. Гэта была птушка. Дзяўчынка забы.. пра краму. Яна ўзя.. птушку ў рукі і пабег.. дамоў.

Тата пазна.. птушаня шэрай савы. Ён узяў кавалачак мяса парэзаў яго і пакармі.. птушачку. Потым дачушка кармі.. птушаня мяня.. яму ваду чысці.. клетку.

Улетку мама тата і Настачка паеха.. ў вёску да бабулі. Там яны выпусці.. птушку ў лес.
(Паводле А. Вашчанкі.)

Выпішыце з тэксту сказы з аднароднымі членамі. Пастаўце ў іх патрэбныя знакі прыпынку. Абазначце суфіксы і канчаткі ў дзеясловах прошлага часу.

Неазначальная форма дзеяслова

118. Прачытайце. У якіх сказах дзеясловы ўжыты ў форме адзіночнага ліку? Вызначце час гэтых дзеясловаў.

1. Хлопчык бяжыць па парку. Прыемна бегчы па парку сонечным днём.

2. У панядзелак Света ўстае рана. У нядзелю можна рана не ўставаць.

3. Перад урокам Віця пакладзе на парту альбом і фарбы. Пасля ўрокаў трэба пакласці свае рэчы ў рукзак.

Запішыце астатнія сказы. Знайдзіце ў іх дзеясловы. На якія пытанні яны адказваюць?

Дзеясловы, якія адказваюць на пытанні **што рабіць?** **што зрабіць?**, — гэта дзеясловы ў **неазначальнай форме**. Яны заканчваюцца на **-ць, -ці, -чы**.

У дзеясловаў у неазначальнай форме нельга вызначыць час, лік.

119. Прачытайце верш. Хто з вас марыць стаць касманаўтам? Як трэба рыхтавацца да палёту ў космас? Што трэба выхоўваць у сабе?

Быць касманаўтам...

Каб, сябры, у космас паляцець,
трэба многа ведаць і ўмець.
Быць Радзіме і сябрам адданым,
смелым, шчырым і загартаваным.

Н. Галіноўская.

Спішыце. Знайдзіце і падкрэсліце дзеясловы ў неазначальнай форме.

У дзеяслове, які адказвае на пытанне **што зрабіць?**, выдзеліце корань і прыстаўку.

❖ Калі адзначаецца Дзень касманаўтыкі? Чаму? Назавіце прозвішчы касманаўтаў, якія нарадзіліся ў Беларусі. Што вы ведаеце пра іх? Пры неабходнасці запытайцеся пра гэта ў старэйшых або знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

120. Прачытайце прыказку. У якіх сітуацыях так гавораць?

Як **вучы́ць** — дык **вўчы́ць**, а як зрабі́ць — дык не зробі́ць.

Спішыце. Вусна пастаўце пытанні да дзеясловаў у прыказцы. Падкрэсліце дзвюма лініямі дзеясловы ў неазначальнай форме.

Чым адрозніваецца вымаўленне выдзеленых дзеясловаў?

121. Змяніце дзеясловы па ўзоры.

Узор. *Зрабі́ць* — *зробі́ць*, ...

схадзі́ць — ...

змяні́ць — ...

палячы́ць — ...

Вусна пастаўце пытанні да дзеясловаў з кожнага слупка. Падкрэсліце дзеясловы ў неазначальнай форме.

З адным дзеясловам у неазначальнай форме вусна складзіце сказ.

122. Прачытайце дзеясловы. Вызначце іх лік, час. Вымавіце гэтыя ж словы з націскам на другім складзе. На якія пытанні сталі адказваць словы?

Зва́рыць, су́шыць, спа́ліць.

Дапоўніце сказы патрэбнымі дзеясловамі ў неазначальнай форме.

1. Мама абяцала ... смачны суп. 2. Бабуля пачала ... баравікі. 3. Тата хоча ... сухое вецце.

Запішыце два сказы на выбар. Абазначце націск у дзеясловах, ужытых у неазначальнай форме.

123. Спішыце прыказкі, раскрываючы дужкі.

1. Трэба рана ўстаць, каб хлеба (*пры*)чакаць.
2. З рамяством дружыць — (*у*)жыцці (*не*)тужыць.
3. Цяжка таму жыць, хто (*ад*)працы бяжыць.
4. Лепей трошкі зрабіць, чым багата (*на*)гаварыць.
5. Лёгка грошы (*ад*)даць, а ці лёгка (*за*)рабіць?

прычакаць — дачакацца

Падкрэсліце дзеясловы ў неазначальнай форме.

Правапіс дзеясловаў на -ся, -цца

124. Утварыце дзеясловы па ўзоры. На якія пытанні яны адказваюць?

1. Мыць — мыцца, абуваць — ..., выціраць —
2. Стрыгчы — стрыгчыся, берагчы — ..., сцерагчы —

Запішыце пары слоў. Падкрэсліце часткі, якімі адрозніваюцца дзеясловы.

Дапоўніце сказы патрэбнымі дзеясловамі з першай групы.

1. Андрэй скончыў ... посуд. Мікіта любіць ... ў ванне.
2. Матуля пачала ... чаравікі. Маленькая Ірынка хоча ... сама.
3. Наташа збіраецца ... пыл з мэблі. Пасля купання трэба ... насуха.

125. Прачытайце спалучэнні слоў у левым слупку. Знайдзіце іх значэнні ў правым слупку.

красціся на цыпачках
плесціся нага за нагу
несціся на злом галавы

*ісці вельмі марудна
ісці на пальцах ног
бегчы вельмі хутка, імкліва*

Запішыце вобразныя выразы і знайдзіце ў іх дзеясловы. У якой форме ўжыты дзеясловы? Якім спалучэннем літар яны заканчваюцца?

Да дзеяслова можа далучацца частка **-ся (-ца, -цца)**: *трэсціся, прыбірацца, прыбіраецца.*

Будзьце ўважлівыя!

у беларускай мове

*мыца
веса́ліца
каці́ца
плéсціся
не́сціся*

у рускай мове

*мы́ться
весе́лится
кати́ться
плестись
нести́сь*

126. Пастаўце пытанне да дзеяслова. У якой форме ён ужыты?

Засмяяцца

... суседскі хлопчык.
... летняе сонейка.
... старэнькая бабулька.
... маленькія дзеці.

Дапоўніце сказы прапанаваным дзеясловам у форме прошлага часу. Запішыце іх. Падкрэсліце частку, якой заканчваецца дзеяслоў у сказах.

Узор. *Засмяяўся суседскі хлопчык.*

127. Прачытайце прыказкі. Чаму так гавораць?

1. Умеў памылі(ц/цц)а, умей і паправі(ц/цц)а.
2. Лёгка пасвары(ц/цц)а, цяжэй паміры(ц/цц)а.

Назавіце ў прыказках супрацьлеглыя па значэнні дзеясловы. У якой форме яны ўжыты?

Якія літары трэба ўставіць у словы?

Запішыце па памяці адну прыказку на выбар.

128. Прачытайце і адгадайце загадку.

У бабулін агарод
апусціўся верталёт.
Па лістах зашорхаў страх
ды памчаўся праз чарот.
Вінт адзін, а колькі ж крыльцаў —
як злічыць, не памыліцца?

Д. Бічэль.

зашорхаў страх — *тут:* моцна зашумеў

Выпішыце з загадкі дзеясловы, ужытыя ў неазначальнай форме. Пастаўце ў іх націск. Змяніце гэтыя дзеясловы так, каб яны адказвалі на пытанне **ш т о з р о б і ц ь?**

Вызначце час, лік і род астатніх дзеясловаў.

129. Дапоўніце сказы дзеясловамі, якія падыходзяць па сэнсе. Запішыце.

1. Таццянка любіць ... вершы на памяць. Паўлік стараецца добра ... ў школе. (*Вучыцца, вучыць.*) 2. Сын захацеў ... радасцю з бацькамі. Дзеці вырашылі ... цукеркі пароўну. (*Падзяліць, падзяліцца.*) 3. Сяргейка хоча ... на веласіпедзе. Тата паабяцаў ... дачушку на машыне. (*Пракаціць, пракаціцца.*)

Змяненне дзеясловаў цяперашняга і будучага часу па асобах і ліках (спражэнне)

130. Прачытайце сказы.

Я малюю кветкі.
Ты малюеш рэчку.
Ён малюе луг.
Мы малюем нашу краіну.
Вы малюеце разам з намі.
Яны прыгожа малююць.

Выпішыце са сказаў дзейнік і выказнік. Якой часцінай мовы з'яўляецца выказнік у сказах? Абазначце канчаткі дзеяслова.

Дзеясловы цяперашняга і будучага часу змяняюцца па асобах і ліках (спрагаюцца). Асобу і лік дзеяслова можна вызначыць па яго канчатку і па займенніку, з якім спалучаецца дзеяслоў: *я лічу*, *ты лічыш*, *ён лічыць*, *вы лічыце*, *яны лічаць*.